

NODVS I
Març de 2002

Visions de Lull

Lectura psicoanalítica de l'obra de Ramon Lull, l'entrellat de la qual ha seguit l'autor en la seva tesi doctoral.

Miquel Bassols

Paraules clau

Amat - Amic, Déu, malenconia, amor extàtic, interpretació, mirada - visió, certesa, lletra , neologisme

Equivocar-se de diagnòstic quan es tracta de l'autor d'un text del segle XIV no adquireix dimensions catastròfiques pel que fa als efectes subjectius en qüestió. De fet, la primera pregunta seria si és possible un diagnòstic *strictu sensu* fora de l'acte de paraula adreçada a l'Altre i dels efectes de la transferència que li són inherents. És allà on el diagnòstic té la seva raó d'ésser en l'experiència analítica, com la brúixola que l'analista ha de fer servir en el nord de la seva acció.

I tanmateix, Freud no va dubtar de prendre el text de les Memòries de Schreber per situar-hi el subjecte de la paranoia i deduir-ne les lleis estructurals de la psicosi. La transferència era, decididament, de la seva banda en prendre aquell text com un enigma a desxifrar. Lacan, al seu torn, llegeix Joyce per aprendre a situar la dimensió particular del símptoma i del joc de la lletra en l'estabilització del psicòtic, i troba així el nom del subjecte Joyce, el seu nom en termes de gaudi, en la seva relació amb el llenguatge. Això és el que entenem com "fer cas" d'un text -reprement una expressió de Colette Soler sobre el cas Pessoa.

"Fer cas" d'un text exigeix, amb tot, certes condicions -condicions de lectura, en primer lloc, una lectura que no es vol interpretativa sinó que entén el text mateix com una interpretació.

És el que assagem amb la lectura, -densa, sorprenent-, de l'obra de Ramon Lull. Creiem que l'operació d'extreure el subjecte que es construeix en el seu text, com un efecte de llenguatge, pot donar nova llum a l'enigma que ens presenta.

L'ENTRELLAT DEL CAS LLULL

No som pas els primers a voler seguir l'entrellat del cas Lull. La psiquiatria fenomenològica n'ha fet un estudi acurat i n'ha deduït un diagnòstic. Ens referim, per exemple, a la tesi doctoral de Bartolomé Mestre Mestre publicada l'any 1978 . L'autor, després de situar

l'experiència del subjecte en les seves crisis, d'una manera molt precisa, com un seguit de "moments fecunds" -terme que, com sabem, Lacan revaloritzarà en la clínica de la psicosi- es decideix finalment per un diagnòstic de "malenconia involutiva o ansiosa" .

Si bé és cert que no manquen trets malencòlics en l'experiència de Llull, volem indicar aquí, amb la brevetat que requereix aquesta intervenció, els punts de partida d'una altra perspectiva i, doncs, d'un altre diagnòstic: el d'una paranoia reeixida, construïda a cops de certesa i de vacil·lació a través d'una obra immensa, animada per una certesa primera. Aquesta certesa comença amb un signe d'amor de l'Altre, el Deu de Llull, que el pren com objecte d'un gaudi i d'un amor mortificants. El postulat erotomaniac és present a diversos indrets de l'obra de Llull, i sobre tot en el testimoni colpidor de la seva conversió.

Paranoia reeixida i erotomania divina no són pas aquí dues claus mestres d'interpretació del significat de l'obra de Ramon Llull; són, però, dues dades d'estructura sense les quals no ens sembla possible de seguir la lògica implacable del seu text, dels successius testimonis sobre la irrupció d'un real en la paraula que portarà el subjecte a un seguit de sorprenents descobertes en el camp del llenguatge. Així doncs, l'entrellat del subjecte Ramon Llull només es pot seguir a través d'una lectura pacient del seu text, de l'*enlletrat* -si em permeten dir-ho així- de la seva magna obra.

L'ESCRITURA INTERROMPUDA

Comencem pel començament, és a dir allà on comença el text de la *Vida coetànea*, una mena d'hagiografia dictada pel propi Ramon Llull a uns monjos de Paris, a la Cartoixa de Vauvert, allà on avui es troba el Parc de Luxemburg.

Ramon és un jove format a la Cort del rei en Jaume I on hi té un lloc de privilegi. Ramon escriu, compon "vanes cançons i versos" -com ell mateix ens diu- en l'estil trobadoresc. Una nit, quan tot just ha començat una d'aquestes cançons adreçada a un dona a qui estimava "amb un amor insensat", mira tot d'una cap a la seva dreta i rep una primera visió del Crist crucificat. La descripció és molt precisa: és la irrupció d'una mirada, a la dreta de la línia que ha començat a escriure, al marge que s'obre més enllà del paper, una mirada que atreu la seva, que se li dirigeix i que interromp la seva escriptura. Primera resposta de Ramon: la visió l'omple de por i, deixant les coses que tenia a mà, es va ficar al llit per dormir.

Per què aquesta por? Ramon no en vol saber res d'aquesta mirada. L'endemà s'aixeca i segueix amb "les seves vanitats de semper sense preocupar-se gens d'aquesta visió". Però algunes nits després, quan és a punt de continuar la seva cançó d'amor, la visió torna una altra vegada. I així cinc vegades, cinc nits al mateix lloc i la mateixa hora. A la cinquena, Ramon es fica al llit "completament aterrit" i no pot dormir de cap de les maneres.

S'obre aquí un temps d'indeterminació, d'incertesa, de vacil·lació subjectiva: "va passar tota la nit intentant pensar entre ell mateix què devien significar aqueixes visions tantes vegades repetides". Podríem suposar que aquesta interrogació sobre la significació de les visions es refereix a la pregunta de si s'adrecen o no al subjecte, o també si tenen un significat més o menys ignorat per a ell. Doncs no, aquesta qüestió no es planteja pas per a Llull, que té ja la certesa, des de la primera vegada, que aquella visió l'ateny, fins al més íntim del seu ésser. El caràcter al·lusiú del fenomen elemental és ben clar. La incertesa no es refereix a aquest caràcter al·lusiú sinó a la resposta que el subjecte hi haurà de donar, al consentiment d'una significació que se li ha imposat com a tal. És a dir, la visió és un missatge indubtable que el subjecte haurà d'interpretar.

I Llull es prendrà el seu temps, entre la certesa de l'angoixa i la vacil·lació del terror, per obtenir aquesta interpretació: "finalment entengué amb certesa -diu el text- que Déu volia que ell, Ramon, deixàs el món i que d'allà endavant servís Crist de tot cor". Moment de concloure, que alleuja el subjecte de la seva angoixa, i que indica l'inici d'una interpretació en la qual pot resumir-se tota la seva vida. És la triple missió que omplirà cada instant dels seus dies des d'aquest moment, quan té uns trenta anys, fins a la seva mort, cap als vuitanta-quatre anys.

LA TRIPLE MISSIÓ

Resumim aquesta triple missió divina:

- 1) la conversió dels sarraïns al cristianisme - cosa que vol dir, al mateix temps, l'acceptació del martiri, fins i tot la seva recerca insistent, a causa de l'amor del seu Déu, anomenat l'Amat.
- 2) l'escriptura del "millor llibre del món" contra els errors dels infidels; és *El Llibre* en singular, saber universal aplicable a tots els sabers - cosa que vol dir una obra on arribem a comptar més de dos-cents cinquanta títols.
- 3) la fundació de monestirs on sigui format un exèrcit de religiosos en l'aprenentatge de les llengües àrabs per a la predicació - cosa que vol dir, en el propi Llull, l'aprenentatge de la llengua de l'Altre, l'àrab, un art de la polèmica que portarà fins a extrems insospitables, i un seguit de viatges increïble en un home del segle XIV.

Ramon Llull és la resposta del subjecte a la certesa d'aquesta triple missió, una triple missió que se sosté en tres preocupacions fonamentals de la seva obra.

1) la idea de la mort per l'amor de l'Altre -l'Altre és aquí Déu, però també l'àrab infidel com figura ideal de saber. No s'ha subratllat encara prou el lloc d'ideal que ocupen en Llull la cultura i la llengua àrabs. És una influència que arriba a mossegar les paraules del seu text fins modelar-ne la sintaxi, segons les formes d'una declinació estranya a la llengua. L'Altre a convertir, coincident amb l'ideal del jo que n'ha ocupat el lloc, és tant Déu l'Amat com l'àrab infidel. En ambdós casos es tracta de convertir, de traduir la llengua de l'Altre de qui tem i busca alhora la mort, en l'experiència d'un amor extàtic o en el martiri.

Ramon crearà un seguit de neologismes per parlar del saber i de l'experiència d'aquest amor mortificant. Es tracta de l'*amància*, saber correlatiu al de la ciència, sobre els excessos de l'amor o del *sobreamor*. El verb que defineix aquesta experiència és un altre neologisme: l'*amortifficar* - condensació de l'amor i la mort.

El tret fonamental de l'*amància*, -que ha presentat diversos problemes als estudiosos de la mística lul·liana-, és la primacia lògica de l'amat sobre l'amic en l'amor. Dit d'una altra manera: és sempre l'Altre qui ha sol·licitat el subjecte en l'amor, és l'Altre qui ha pres la iniciativa amb un senyal, un signe d'amor que el subjecte haurà d'interpretar. Aquest axioma erotomaniac de l'amància és correlatiu al moment fecund de la conversió de Ramon Llull on és l'Amat qui ha pres la iniciativa d'adreçar-se al subjecte per encarregar-li la seva missió.

L'observació de Lacan en diverses ocasions, -des del seu Seminari III sobre "Les psicosis" fins al Seminari XX intitulat "Encara"-, segons la qual és impossible de concebre la natura de la follia sense recórrer a una teoria medieval de l'amor, pren aquí tot el seu valor. La referència a l'estudi pioner en la matèria de l'abat Rousselot, sovint esmentat per Lacan, es fa aquí necessària.

D'altra banda, el lloc central que ocupa en l'erotomania divina de Llull la figura de l'Amat, -simbolitzat per una A majúscula en les figures del seu Art-, ens sembla que pren tot el seu relleu si el relacionem amb una dada d'arxius que no havia estat observada encara en la seva justa significació. És el fet que el veritable cognom de Ramon no era pas Llull -sobrenom que substituï, segurament en la generació del pare, el patronímic. El veritable cognom no és un altre que Amat. Ramon Amat, doncs. La hipòtesi lacaniana de la forclusió del Nom del Pare en l'estructura del subjecte psicòtic pren aquí tot el seu valor en una versió que cal encara esbrinar en les seves conseqüències: el nom forcluit en la línia simbòlica de les generacions retorna en el real del nom d'Amat, l'Altre del gaudi que s'imposa al subjecte. No és una conclusió; és el punt de partida d'una investigació en curs.

2) la idea de l'escriptura incessant del Llibre. Fonamentalment, es tracta en l'Art de Llull de la construcció d'un codi particular i d'una combinatòria que molts crítics han vist com un antecedent llunyà de la lògica moderna o de la informàtica. Leibniz mateix quedà fascinat pel projecte de Llull d'una "mathesis universalis", de la construcció d'un llenguatge lògic per transmetre les raons que anomena necessàries. I recordem la insistència amb què ell mateix declara haver rebut els fonaments d'aquest Art per inspiració divina.

L'ús de la lletra arriba aquí al seu registre més material, de suport del discurs. La lletra és, segons la pròpia expressió de Llull, el segell de les propietats de Déu impreses en la cera de la natura que esdevé, doncs, un llibre que cal desxifrar. No es tracta tant d'un pensament cabalístic, que té poc a veure amb Llull, com d'una intuïció lògica d'un real de la lletra i del seu funcionament en el llenguatge. L'art de la memòria, -per evocar aquí els estudis capdavanters de Frances Yates sobre l'Art lul·liana-, té en la instància de la lletra el suport i el seu instrument de gaudi. Remarquem només en aquest sentit la funció apaivagadora que l'acte d'escriure tenia per Ramon Llull, funció que no deixa d'indicar al començament de gairebé totes les seves obres, -per exemple, en el famós *Desconhort*: "Déus, ab vostra vertut començ est desconhort, lo qual faç en xantant, per ço que me'n conhort".

3) la idea fonamental de la funció de la paraula com una dada que prové del real, com un *perceptum*, si prenem la terminologia escolàstica que fa servir Lacan al text de la "Qüestió preliminar a tot tractament possible de la psicosi". La certesa que el real parla al subjecte és el fonament d'una teoria de Llull sobre la paraula que no ha deixat d'impressionar als estudiosos moderns del llenguatge. Es tracta de la teoria exposada en el seu opuscle intitulat "Lo sisè seny lo qual apelam *afat* (o *affatus*)", escrit després d'una gran crisi subjectiva, la crisi de Gènova, en la qual Llull es creu ja mort i condemnat. L'*afat* és la descoberta del subjecte d'un nou sentit - en el doble sentit de la paraula: un nou *sensorium*, un nou sentit perceptiu que cal afegir als cinc clàssics, i un nou sentit com significació insondable que prové d'un real del llenguatge. L'*afat* és el neologisme inventat per Llull per designar l'aparició d'un significant en el real que demana una resposta del subjecte. L'*afat* parla i el subjecte l'escolta com una significació absoluta, un significació que demana una interpretació. Per exemple, escriu Llull: "per ço, que l'*afat* anomena d'una manera absoluta pedra... l'oïda oïx *pedra* d'una manera absoluta". L'objecte d'aquest nou sentit és la veu, una veu que es distingeix de la fonètica perquè és primerament una veu àfona, que només esdevindrà so quan el subjecte respongui amb la paraula de la seva interpretació. L'*afat* parla al subjecte en silenci, imposa una significació a la qual caldrà que el subjecte respongui amb la paraula dita. No serà, doncs, estrany que Llull faci de l'*afat* la forma privilegiada de comunicació amb l'Amat, en una feina interpretativa que segueix la mateixa estructura presentada per les visions en la seva conversió.

EL NUS DE LLULL

L'amor, la lletra i la paraula formen així el nus fonamental de l'experiència lul·liana que lliga el subjecte amb el seu interlocutor, l'Amat, un interlocutor que finalment esdevindrà l'únic en la "corda d'amor" que els lliga - l'expressió "corda d'amor" és de Lull mateix, i en farà, en diversos indrets, una topologia.

Què hi ha en aquest nus de malencònic?

És cert que la malenconia serà, en alguna ocasió, l'autodiagnòstic amb el qual Ramon mateix se'ns presenta - per exemple, de nou, en *Lo desconhort*: "En així eu estant en malenconia...", i amb frases que el Freud de *Dol i malenconia* podria signar perfectament en definir el dolor d'existir del malenconiós: "ço que eu hai perdut e dir•ho qui ho podia?". Però cal seguir-ne la lectura, aquí com en d'altres indrets dels seus textos, per situar la veritable resposta del subjecte a l'amenaça d'una mort imminent. El retret de la culpa, finalment, no recau mai sobre el subjecte sinó sobre l'Altre, sobre l'Amat que ha deixat l'amic plantat en la seva solitud. És un retret que Lull no s'estalvia pas d'engaltar-li al seu Amat, un retret que l'inquisidor anotarà prou bé en el seu quadern de greuges com una prova més de l'heretgia lul·liana: si l'Altre no m'ajuda després de la feinada que m'he donat per estimar-lo, "tort faria e pecat", -és a dir, és l'Altre qui té la culpa de tots els meus desgavells.

El to blasfematori, -Ramon podrà ser sempre el Beat, però mai un Sant-, no ha d'amagar-nos la posició reivindicativa que serà la seva durant la vida i la seva missió, una missió, d'altra banda, destinada al fracàs allà on ell s'esperava que reeixís. Però, precisament, quant més fracassa la missió, més el subjecte se sosté en la infinitud de la seva reivindicació, una infinitud que es demostra necessària, una infinitud que cal interposar en la corda d'amor que lliga l'amic a l'amat. És una infinitud que els crítics han observat en definir el diàleg de Lull amb l'Altre, -amb l'Amat i amb l'àrab-, com un diàleg infinit, que no troba mai el seu punt final. Nosaltres preferiríem parlar d'un diàleg asimptòtic, d'una paraula que es construeix com resposta, com interpretació del missatge de l'Altre però que no arribarà mai a trobar la resolució final que clouria la seva significació. El diàleg de Lull és una interpretació infinita perquè, -és un altre dels seus axiomes, literal-, tota significació remet sempre a una altra significació, en una línia asimptòtica que no arriba mai a trobar-se amb el seu límit, ja que el límit que l'Altre li ha reservat al subjecte és la mort d'amor.

En aquest punt, el fracàs de la missió lul·liana és directament proporcional a l'èxit d'una posició que es manté a distància del seu límit en la "corda d'amor". La dualitat irreductible de l'amor obté aquí la seva funció restitutiva per al subjecte erotomaniac. D'altra banda, el fracàs de la missió lul·liana és també directament proporcional a una posició que es demostra paranoica en la mesura que interpreta un nou real aparegut en el camp del llenguatge i en el lligam de l'amor, -aquest nou real que la psicoanàlisi de Jacques Lacan ha aïllat amb el nom de gaudi.

I en aquest punt, Ramon Lull, girant una vegada més en la roda infinita de les seves combinatòries de lletres, segueix demanant encara un lector que sàpiga respondre'l.

Miquel Bassols